

## POSZTHUMUSZ BESZÉLGETÉS TARDOS-KRENNER VIKTORRAL.

**T**ardos-Krenner Viktor már a földben porlad. Hogy zseni volt-e, mint barátai mondják, nem tudom, de azt bizonyosnak érzem, hogy kortársai nagyon igaztalanul bántak ezzel a különös magyar *Gesamtkünstler*-rel, aki festő, szobrász és író volt egy személyben. Nem mindig, mert volt idő, amikor úgy zajlott körülte a magyar irodalmi élet, mint később A d'y Endre körül: vezércikkek emelték és gyalázták a drámáit és paródiák, karikatúrák s a közép-pontiság egyéb rekvizitumai özönlötték körül alakját, oly korban, amikor sokkal kisebb volt a művész személye iránti érdeklődés, mint ma.

Most a temetőben fekszik ez a háromszor-művész öreg magyar, és régi jegyzeteimből még egyszer megszólal — mintegy poszthumusz interjúban — barátai és ellenfelei számára. Három vagy négy esztendővel ezelőtt jártam nála a képzőművészeti főiskolán (Simon György Jánossal, aki lerajzolta és a fiatal művész elegáns, franciás udvariasságával hallgatta a morózus, nehézkes-modorú Mestert és Tanárt, a Vitatott-Zsenit). Az Andrassyúti palotában voltunk, Székely Bertalan egykori szobájában. Amit Tardos-Krenner beszélt, lejegyeztem és eltettem magamnak. Az arcára és alakjára följegyzés nélkül is emlékszem: kissé hajlott orr, öszes-barna haja, lógó bajusz, szökés rövid és hegyes szakáll, rendetlen, dús haj, egyszerű vas-szemüveg, barna selyembárony-kabát, vastag cipők és bőr-lábszárvédő. Tudós és ispán egy személyben; és arcvonásain nagy, szelíd komorság.

A szobája tele volt óriási vásznakkal, gipszekkel, mindenütt por és rendetlenség. Alig lehetett mozogni a lófejek, képkeretek, állványok, könyvek, szobrok és csontok között. Középen nyolcszögletes, fekete asztal állt, valaha ebédlőben volt s látogatásom idején modellpódiumként szolgált; rajta és körülte ecsetek, szappan, mindenféle rongy, lábas, gyorsforraló, üvegek, egész kis boszorkánykonyha. A falon tanítványok ottmaradt gipszöntvényei, vívókardok és sisak.

— Húsz esztendeje élek itt, — idézik jegyzeteim a halott művész szavait — és nagyon szeretem ezt a helyet. Itt kopogtattam be dobogó szívvel az öreg Székelyhez. Hoztam a kompozícióimat és drukkoltam. *Gyerekkövel lettem piktör, akkor még el sem végeztem a gimnáziumot.* Ide kíváncsoztam, a főiskolára, de csak mint ambuláns járhattam be: nem vehettek volna fel, mert még csak tizen-négy éves voltam. Most ötvenhét vagyok. Székely érdeklődött irántam; különben is jó barátja volt apámnak s ő tanított meg legelőször lovat rajzolni. Az iskolán rögtön a negyedéves növendékek feladatait akartam elvégezni, kompozíciókat készíteni; amihez csak ambícióm volt, de nem technikám. Nemsokára mégis túltettem társaimon. Valami lebegő alakot kellett egyszer csinálnunk, s én is részt vettem a versenyen, amelyre névtelenül adtuk be munkáinkat. Valami démont rajzoltam meg, a pokol világítása alulról érte az alakot. Biblikus hangulat

volt benne, a mozdulat is nagyon jó, úgyhogy az öreg Székely Bertalan, végigvizsgálva a munkákat, az enyémnél állt meg és így szólt: — Ez jó, jó lebegő alak. Ki csinálta? — Boldogan jelentkeztem . . .

— Nem volt jó a szemem. Baját nem találta meg a szemorvos, rossz szemüveget kaptam, elég az hozzá, hogy azt hittem: nem tudok megélni majd a művész-pályán, hát visszamentem a gimnáziumba és leérettségiztem. Közben megírtam egy darabot és beadtam a *Nemzetinek*. Azt a kritikát kaptam, hogy figyelemreméltó. Ekkor tizenkilenc éves voltam. Apám — dr. Krenner József, a mineralogia tanára az egyetemen, jól rajzolt, s mellesleg szólva festőnő volt az anyám is, az öreg Györgyi tanítványa — Münchenbe küldött tanulni. De én visszakíváncoztam, mert ott nem találtam Székely Bertalanhoz hasonló kaliberű művészt. *Láttam, hogy külföldön sem tudnak többet, mint itthon*, sőt ellenkezőleg. Hat évig dolgoztam aztán Székely, és nyolc esztendeig Lotz Károly mellett.

— Lotznak rengeteg megrendelése volt; közösen dolgoztunk. Segítettem neki, de amit én csináltam, az az én nevem alatt szerepelt. Mit csináltam? A *Vígszínház* építésekor kifestettem a mennyezetet, amelyen a víg múzsa hívogatja magához a nézőket; a főüggönyre Mátyás és Beatrice került, amint bevonulnak Budára. Óriási képek. Nemsokára Prágából kaptam megbízást, mert a *Vígszínház* festménye megjelent egy külföldi lapban és Ohmann Frigyes, a bécsi Burg építője, meglátta reprodukcióban s meghívott, hogy egy Prágában átalakítandó színház mennyezetét én fessek meg. Ez aztán igazi óriási méretű festmény, harminc méter a legnagyobb átmérője. A pannonhalmi főapátságban, a milléniumi emlékművön a kupolát festettem ki. Ma sincs egészen kész; az alacsonyabban levő festményt lemosta az esővíz, de maga a kupola ép. Az egri székesegyházban a szentélyt festettem. A Parlament ebédlőjében három mennyezetképem van. Kisebb megbízásokat nem emlétek. A gyöngyösi templom restaurációjánál többen dolgoztunk, önállóan; ott tizenhat festményem van, köztük négy nagy kép.

— Miért festek freskókat? Mikor a pályámat kezdtem, nagyon sokat építkeztek, sok volt a pályázat mindenfelé és fellendült Magyarországon a freskó meg a belső dekoráció. A Ferenciek templomában Lotz-cal közösen dolgoztam: átengedett nekem egy mennyezetképet a szentélyben és csak azt mondotta meg, hogy ő hogyan csinálná. Én rajzoltam meg a kartont és magam festettem át a képet. Az alap, amire festettem, nem jó, gipsz van benne és lepereg. Ez lehet az oka, hogy a Ferenciek templomában romlanak Lotz festményei is.

(Mint ismeretes, a templomot e beszélgetés óta, már jó ideje, restaurálta Tardos-Krenner.)

— Hozzászóltam az óriási méretekhez s ezért inkább csak a háború alatt festettem vásznakot — folytatta Tardos, előforgatva a falak mellől a képeit — meg most, amikor nincs építkezés. Kénytelenségből s nem a halhatatlanság számára, — tette hozzá csöndesen nevetve. — De készülnek nagy képeim is. Itt van a *Diána megzavart fürdése*, nagyobb olaj. Most készül az *Európa elrablása*, háromésfél- és négyésfél-méteres kép. A *Paolo és Francesca*, 2—2½ méter. Itt van még a műteremben *Dániel próféta két angyallal az oroszlánbarlangban* című képem három-négyszeres életnagyságú kartonja, bibliai stílusban. Ez is az egri templom számára készült, de még csak a rajz van készen, szénrajz, olajjal fixírozva. Az ilyen munkát szeretem legjobban, mert nem kell sietni vele. Különbösen egész kompozíció-ciklust tervezek. A kupolafestménybe kerülne a démonok és angya-

lok harca, amely a démonok pokolrauhanását ábrázolja. Érdekes maga a munka is. A kartonon tüvel sűrűn végiglyukasztgatják a konturokat, hogy vonalmenét támadjon, aztán szénporos zacskóval átverik az egészet. A szénpor áthatol a lyukakon és a falra fixirozza az alakokat. Amikor a szénnyom megvan, közömbös festékekkel, ecsettel kikonturozzuk a festményt s kezdődik az árnyékolás és színezés. A képem körülbelül készen van erre a célra, már azért is, mert a nagy távolság miatt nem kívánatos az aprólékos kidolgozás: messziről bizonyos leegyszerűsítéssel kell hatni.

Ismét új képek kerültek elő, most már kisebbek.

— Itt van egy kép, — magyarázta Tardos, — tûróval van festve. Az a tanítványom csinálta, Lápossy-Hegedûs Géza, akivel vívni szoktam. Experimentálunk az olajfestmény megújításával, tapasztalatainkból jegyzeteket készítünk s majd kiadjuk. Ez annyiban érdekes, hogy mindenki olajjal fest és szentül meg van gyözödve arról, hogy Rubens, Tizian, a régiek, olajjal dolgoztak, — igaz, egyesek hangoztatják, hogy *temperát* használtak, tudniillik tojást és olaj-lakkot kevertek össze. A tojás maga is zsírtartalmú, tehát bizonyos arányban felveszi a vízben oldhatóvá teszi a lakkot és kötőanyaga a festékpornak, amely még belekerül. Tojás helyett aztán lehet venni tûrôt, mert ez is tejanyag, *casein*; a tûrôt szalmiákszeszben kell feloldani s ez a keverék épûgy 1:2 arányban elegyíthetô az olajos lakkal, mint a tojás. Ez a festékünk még erôsebb és tartósabb, hiszen a tûróenyv a legerôsebb ragasztószer a világon; a nép is ismeri.

(Most már értettem, mire való a mûteremben a boszorkánykonyha!)

— Igen, igen — folytatta Tardos-Krenner — ha ezzel ragasztunk porcellánt, soha el nem törik az edény, legfeljebb más helyen. A tûró-festést ismerik Németországban, de mindenki másképp dolgozik vele. Mi még jobbra csak kísérletezünk. Rettentô nehézségeket támaszt ez a tûróenyv s még nem tudjuk teljesen, hogyan kell festeni vele. Én sohse használok kész festéket, mindet magam állítom elô. Az igazi olajfestéket is szépen bele lehet keverni a tûró-emulzióba s így a vízfesték az olajjal keveredik. Ez a nô arckép tehát vízfestmény, de lakkal fixirozva megkapja azt a hatást, amit az olaj adna. *Innen vannak ezek a sajátságos áttetszô tónusok, ezek a kielemezhetetlen tónusfinomságok*, amelyeknek mását lehetetlen az olajfestményeken megtalálni. *És ez a festék évszázadokat kibír.* A régi nagy mesterék képeinek tartósságát is csak ezzel lehet magyarázni. A rendes olajfestékben rövid két-három évtized alatt megbarnul és sárgul az olaj, tompítja a képet, míg a régi mûvek ma is olyan frissek, mint egykor lehettek. És nézze ezt az *Európa*-képet: az emulziós festék (akár tojás, akár tûró) feltétlenül áthatóbb színeket ad, mint a rendes olaj. Ez a másik, a *Tigrisen alvó bacchánshnô*, nagyon éles színekkel, szintén tojásfestmény. Még csak félig készült el.

— Kollektív kiállításra készülök, — ôh, csak két-három év múlva készülök el az anyaggal! S most megfelelô méretekben meg akarom festeni azokat a tárgyait, amelyeket legjobbaknak tartok. A rámákat is magam rajzolólok és faragatom ki. Mondtam, hogy ma nem lehet freskókat festeni, hát inkább olajat és temperát készítek. Itt van egy *újjongó bacchánsh-csoport*, meg *Szilén*. Legyeket láttam a napban táncolni s arról jutott eszembe, hogy figuraszertûen megcsinál-

jam az élet vidámságának, a táncoló jókedvnek emberi kifejezését. Szilén, be-  
rugva, szatirok hívják a szamarát, de az nem megy, mert bogáncs van előtte...

— Mostanában rendszeren nem pénzért és csak magamnak dolgozom, mert  
másféle munkának nincs értéke. A közelmúltban élelmiszert is festettem; egy-  
képért kaptam harminc kiló zsírt, meg húskonzerveket, egész csomó, spájrza-  
való élelmiszert. Ezt jobban meg tudom becsülni, mint a pénzt. Nagyon lassan  
dolgozom, mert mindent jól szeretek megcsinálni, folyton javítok, próbálgatok s  
ezért minden munkám roppant sokáig tart. Minden nagyobbigényű festményem,  
körülbelül negyven darab, privát-tulajdonban van... S van itt még valami:  
*Hunor és Magyar nőrablása*. Freskóvázlat. Eredetileg a Képzőművészeti Múzeum-  
előcsarnokába készült; Székely akarta megcsinálni velünk, aztán meghalt s  
az egész tervből semmi se lehet. Húsz éve már...

Feljegyzéseim arról is beszélnek, hogy mit mondott magáról,  
mint szobrászról, ez az érdekes művész.

— Székely Bertalannak az volt az elve, hogy *ne csak fessünk, hanem  
mintázzunk is, mert az igazi térérzéklet a szobrászi tevékenység fejleszti ki.*  
Michelangelo is, aki rövidlátó volt... Régebben elég sokat mintáztam.  
Egyszer, 1910 táján, egyik kollégám azzal állt elő, hogy vegyünk részt a szent-  
pétervári II. Sándor cár lovasszobrának nemzetközi pályázatán. Én csináltam a  
rajzokat, melyek alapján ő megmintázta a szobrot; az architektonikus részt  
megint én gondoltam ki. Márkupa Béla volt ez a barátom, főleg állatszobrász,  
ő készítette el a mellékalkokkal együtt elküldtük. A harmadik díjat nyertük, az  
elsőt egy orosz kapta. Mi a *patriarkát, a népszabadító cárt ábrázoltuk, nem a  
katonát*. A bíráló bizottságnak, jórészt franciák voltak a tagjai, nagyon tetszett  
a teljesen ismeretlen emberek műve s az eredeti tervezetet, mint pályanyertes-  
munkát, ott tartották Szentpétervárott.

Beszélgettünk a köntyveiről és színházi terveiről is.

— Mindig a színpad érdekelt az irodalomban, — mondotta Tardos-  
Krenner. — Említettem, hogy tizenkilenc éves koromban *V. László* című drá-  
mámat a Nemzeti figyelemreméltónak minősítette. A kézirat Mikes Lajosnál van.  
Rögtön ezután elkezdtem írni a *Neró anyját*, de évekig, talán tíz évig is eltartott  
a munka. Egyes részeit kritikusok, köztük Palágyi Menyhért, annyira di-  
csérték, hogy végre nekiduráltam magamat és három hét alatt befejeztem a  
drámát. Előadták, de a szezonvég miatt csak hatszor vagy hétszer játszották s  
aztán Jászai Mari betegsége miatt nem vették többet elő. A *György barát*-  
tal megnyertem a kettőzött Karácsonyi-díjat. E darabbal párhuzamosan írtam  
az *Abélard és Héloise*-t, tragédia; ezzel tulajdonképpen Mikes akart foglalkozni  
s átadta nekem a témát. Sok megvan belőle, de még sok hiányzik. A *György ba-  
rát*-ból Rékay karmester opera-librettót is csináltatott velem. Csetneken, egy-  
nyaralásom idején s ő megzenésítette. Elő is adták. Magát a darabot azonban  
nem. A Nemzeti ugyan kétszer is elfogadta, de Tóth Imre, a volt igazgató,  
kijelentette, hogy a darab oly gyökeresen abszolúte rossz, hogy nem adják elő...  
*Michelangelóról* is van drámatervezetem, másik új vígjátékom, és egyebek...  
Az *Apák* című vígjátékom most van Somlainál. Ezt is három hét alatt fejeztem  
be. Azt mondják, *nem a mai világba valók a darabjaim*. Meglehet. S van még egy  
Gobineau-szerű drámai jelenetem *Michelangelo és Gyula pápa* között...

Prózai munkáim? Esszék, párbeszédese esztétika, csak töredékben jelent meg, mert megbukott az a folyóirat, amelyben írtam, aztán festészet-technikai értekezések . . . Most a feleségemmel, Vogl Ilona festőnővel, aki rajnavidéki nő s van benne valami hajlandóság francia tárgyak iránt, dolgozom a trubadur-darabon.

— A Főiskolán jelenleg bonctant tanítok, máskor a figurális kompozíció a tárgyam. Állásommal kötelességszerűen meg vagyok elégedve. Nagyon elfoglaltak a művészi, esztétikai-technikai kérdések. Lusta vagyok rettenetesen. Sokat alszom, néha azonban rettentő munkadüh fog el és rövid idő alatt sokat csinálok. De nem tartozom a szorgalmas emberek közé. Épenséggel nem. Szeretek olvasni sokat. Folyton olvasom a Shakespeare-t s a hátsó drótozást keresem a darabokban . . .

Évekkel ezelőtt elhangzott szavai elevenednek meg most e lapokon. Kollektív kiállításával nem készült el. Képei, tervai: legnagyobbbrészük félig készen s már örökre befejezhetetlenül veszi körül e különleges művész emlékét, akiről kétségtelenül el lehet mondani annyit, hogy vágyai és gesztusai nem fértek meg abban a ruhában, amelyet a kora erőszakolt rá.

(Budapest.)

*Szabó Lőrinc.*